

УДК 343.9:351.74

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.66>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Олефір Л.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
ORCID: 0000-0003-4565-8968*

Царюк С.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника науково-дослідного відділу
інформаційно-аналітичного забезпечення в сфері освітньої діяльності
науково-дослідного центру
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
ORCID: 0000-0001-5971-0419*

Олефір Л.І., Царюк С.В. Правові аспекти запобігання насильницьким злочинам у діяльності правоохоронних органів.

У науковій статті проаналізовано складний і суспільно значущий феномен насильницьких злочинів, що вчиняються співробітниками правоохоронних органів у процесі виконання службових обов'язків. Підкреслено, що такі прояви не лише грубо порушують права людини, а й суттєво підризують довіру громадськості до інститутів державної влади. Визначено, що ефективна протидія цій формі злочинності вимагає системного та цілісного підходу, який передбачає удосконалення як правового регулювання, так і функціонування превентивних інституційних механізмів. У дослідженні особливу увагу приділено міжнародним стандартам, зокрема положенням Європейської конвенції з прав людини та Конвенції ООН проти катувань. Зауважено, що вказані акти встановлюють абсолютну заборону катувань та визначають обов'язки держав щодо здійснення ефективного контролю та розслідування таких випадків. Визначено нормативно-правову основу протидії насильницьким злочинам в Україні: Конституцію, Кримінальний кодекс, профільні закони, включаючи Закон «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про Державне бюро розслідувань» тощо. Окремо підкреслено роль інституційних гарантій у запобіганні насильству. Проаналізовано функціонал таких суб'єктів запобіжної діяльності, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Національний превентивний механізм, Державне бюро розслідувань та громадські ради при органах МВС. Зауважено, що діяльність вказаних інституцій не лише фіксує порушення, а й виступає важливим стримуючим чинником та джерелом ініціатив у реформуванні правоохоронної системи. У підсумку визначено, що подальший розвиток державної політики у сфері запобігання насильницьким злочинам повинен орієнтуватися на зміцнення нормативної бази, підвищення ефективності контролюючих інституцій та впровадження міжнародних стандартів прав людини. Запропоновано конкретні напрями удосконалення: посилення гарантій незалежного розслідування, законодавче закріплення механізмів взаємодії правоохоронних органів із громадянським суспільством, розширення повноважень контролюючих суб'єктів, а також модернізація етичних та освітніх стандартів для співробітників силових структур.

Ключові слова: запобігання, кримінальні правопорушення, місця несвободи, насильницькі злочини, насильство, права людини, правоохоронні органи, співробітники правоохоронних органів, суб'єкт запобігання.

Olefir L.I., Tsariuk S.V. Legal aspects of preventing violent crimes in the activities of law enforcement agencies.

The scientific article analyzes the complex and socially significant phenomenon of violent crimes committed by law enforcement officers in the course of their duties. It is emphasized that such manifestations not only rudely violate human rights, but also substantially undermine public confidence in public authorities, including police, prosecutors and security services. It is determined that effective

counteraction to this form of crime requires a systematic and holistic approach, which involves the improvement of both legal regulation and the functioning of preventive institutional mechanisms. In the study, special attention is paid to international standards, in particular the provisions of the European Convention on Human Rights and the UN Convention against torture. It is noted that these acts establish an absolute prohibition of torture and determine the responsibilities of states to carry out effective control and investigation of such cases. The normative legal basis for counteracting violent crimes in Ukraine is determined: the Constitution, the Criminal Code, the Profile Laws, including the Law on the National Police. The role of institutional guarantees in preventing violence is emphasized. The functionality of such subjects of precautionary activity as the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights, the National Preventive Mechanism, the State Bureau of Investigation and the Public Councils at the Ministry of Internal Affairs are analyzed. It is noted that the activities of these institutions not only record the violation, but also acts as an important restraining factor and source of initiatives in reforming the law enforcement system. As a result, it is determined that the further development of state policy in the field of prevention of violent crimes should be guided by strengthening the regulatory framework, improving the efficiency of control institutions and introducing international human rights standards. Specific directions of improvement are proposed: strengthening of guarantees of independent investigation, legislative consolidation of mechanisms of interaction of law enforcement agencies with civil society, expanding the powers of controlling entities, as well as modernization of ethical and educational standards for law enforcement officers.

Key words: prevention, criminal offenses, places of detention, violent crimes, violence, human rights, law enforcement agencies, law enforcement officials, subject of prevention.

Постановка проблеми. У контексті євроінтеграційних процесів та російсько-української війни в Україні особливої актуальності набуває питання запобігання насильства, що вчиняється співробітниками правоохоронних органів, адже такі насильницькі злочини, як катування, перевищення службових повноважень, застосування фізичного чи психологічного насильства не лише порушує права людини, а й підриває довіру громадян до інститутів державної влади. У сучасних умовах важливим є не тільки належне реагування на факти насильства з боку співробітників поліції чи інших правоохоронних структур, а й створення ефективної системи превенції таких проявів. Окремого значення набуває формування правового режиму превентивної діяльності, який поєднує як міжнародно-правові стандарти, так і національні механізми моніторингу, контролю та відповідальності представників правоохоронних органів за вчинення насильницьких злочинів. Дослідження правових аспектів запобігання насильницьким злочинам у діяльності правоохоронців дозволяє виявити ключові нормативні та інституційні елементи превенції, оцінити ефективність їх функціонування та запропонувати шляхи вдосконалення у сфері дотримання прав людини.

Метою статті є комплексний аналіз правових засад запобігання вчиненню насильницьких злочинів у діяльності правоохоронних органів України, з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини та національного законодавства.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження здійснювалося на основі аналізу норм міжнародного права та національного законодавства України, зокрема нормативно-правових актів, що регулюють діяльність правоохоронних органів та механізми запобігання насильницьким злочинам, а також у роботі використано офіційні інформаційні матеріали органів державної влади, зокрема Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному праві та кримінології не має єдиного підходу до розуміння поняття «насильницькі злочини», тому узагальнюючі загальні підходи визначимо, що насильницькі злочини – це суспільно небезпечні умисні діяння, передбачені кримінальним законодавством, які супроводжуються незаконним застосуванням фізичного або психічного насильства до особи чи загрозою його застосування, незалежно від безпосереднього об'єкта посягання, і характеризуються агресивною мотивацією та ворожістю до жертви, суспільства або інших цінностей. До ознак насильницьких злочинів слід віднести наступні: суспільна небезпека та протиправність діяння; фізичне або психічне насильство як спосіб вчинення злочинного діяння; посягання на особу як об'єкт (основний або додатковий); умисна форма вини; вчинення дій проти волі потерпілого; шкода або загроза її заподіяння; наявність деструктивної мотивації [1].

Правові аспекти запобігання насильницьким злочинам становлять собою сукупність норм, принципів і механізмів, які визначають засоби, межі й порядок дій правоохоронних органів у сфері протидії цій формі злочинності, їхнє регулювання має забезпечити баланс між ефективністю превентивних заходів та гарантіями дотримання прав і свобод людини та включає нормативно-правову базу, правовий режим превентивної діяльності, гарантії законності і прав людини, правове забезпечення координації.

Міжнародно-правові акти, що регулюють сферу запобігання насильницьким злочинам, становлять основу формування державної політики у галузі прав людини, кримінального правосуддя та діяльності правоохоронних органів, мають обов'язковий або рекомендаційний характер і визначають базові принципи, стандарти й механізми, які повинні реалізовуватись в т.ч. на національному рівні для ефективної протидії насильству.

До ключових міжнародно-правових актів, що регулюють запобігання насильству, належать наступні міжнародні нормативно-правові акти. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини (1950 р.) закріплює фундаментальні права на життя, свободу від катувань, ефективний захист, визначає, що держава зобов'язана не лише утримуватись від порушень, але й активно запобігати насильству. Так, у преамбулі конвенції зазначено, що «підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за захист прав і свобод, визначених цією Конвенцією та протоколами до неї, і що при цьому вони наділені свободою розсуду, яка підлягає наглядовій юрисдикції з боку Європейського суду з прав людини, створеного за цією Конвенцією, домовилися про таке» [2]. Конвенція ООН проти катувань (1984 р.) встановлює абсолютну заборону катувань та жорстокого поводження, вимагає ефективного кримінального переслідування порушників (ст. 2 «Кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією. Жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань» [3]). Загалом, міжнародно-правове законодавство закріплює ключові принципи в сфері протидії насильницьким злочинам – принцип належної обачності (due diligence), заборона дискримінації, пріоритетність прав людини, превентивності [4].

Національне законодавство України у сфері запобігання насильницьким злочинам співробітників правоохоронних органів формується як комплекс правових норм, які регламентують діяльність правоохоронних структур, встановлюють межі їхніх повноважень, закріплюють гарантії прав і свобод людини та передбачають відповідальність за їх порушення. Правові механізми забезпечення законності в діяльності правоохоронців базуються на конституційних принципах верховенства права, непорушності прав людини, обов'язковості дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Законодавство визначає загальні та спеціальні підстави кримінальної відповідальності за насильницькі дії, створює умови для внутрішнього і зовнішнього контролю за діяльністю правоохоронних органів, містить організаційні та процесуальні гарантії притягнення винних до відповідальності. Особливу увагу у відповідних нормативно-правових актах приділено запровадженню превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків вчинення насильницьких злочинів, у тому числі через впровадження етичних стандартів професійної діяльності, добір кадрів, професійну підготовку, дисциплінарну практику та механізм внутрішніх розслідувань.

Серед нормативно-правових актів, які в т.ч. врегульовують питання протидії насильницьких злочинів у правоохоронній діяльності можна виділити наступні:

- Конституція України закріплює основоположні принципи діяльності правоохоронних органів, обов'язок держави щодо захисту прав і свобод людини, заборону катувань та інших форм жорстокого поводження. Вона визначає правову базу для притягнення до відповідальності осіб, які порушують права людини під час виконання службових обов'язків. Так, питання захисту прав і свобод людини, заборони катувань і відповідальності за порушення цих прав закріплені у статтях 3, 27, 28, 29, 55, 56 і 64 Конституції України. Наприклад, ст. 3 Конституції України містить норму у відповідності до якої «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [5];

- Кримінальний кодекс України з-поміж норм, які визначають перелік кримінальних правопорушень містить спеціальні склади злочинів, що стосуються діяльності працівників правоохоронних органів (наприклад, ст. 127 «Катування», ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем», ст. 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» та ін.), забезпечує підстави для притягнення винних до відповідальності та має превентивну функцію [6].

- Закон України «Про Національну поліцію» визначає організацію, завдання, принципи діяльності поліції України, права і обов'язки поліцейських, регламентує межі використання сили та спеціальних засобів, забезпечує механізми внутрішнього контролю і дисциплінарної відповідальності поліцейських за порушення прав громадян. Наприклад, ч. 1 ст. 19 цього Закону визначає, що «у разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, матеріальну та дисциплінарну відповідальність відповідно до закону, а також з урахуванням бойового імунітету, визначеного Законом України «Про оборону України»» [7].

Серед національних нормативно-правових актів також слід виділити: Закон України «Про прокуратуру», які визначає правові засади організації і діяльності прокуратури як органу підтримання публічного обвинувачення та нагляду за дотриманням законності, який в т.ч. здійснює нагляд за додержанням прав і свобод громадян, що є елементом контролю за законністю дій правоохоронних органів [8]; Закон України «Про Державне бюро розслідувань» визначає статус, завдання і повноваження ДБР, органу, відповідального за розслідування злочинів, учинених високопосадовцями, суддями, працівниками правоохоронних органів, в т.ч. створення ДБР спрямоване на забезпечення незалежного, об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень вчинених працівників поліції, прокуратури, інших правоохоронних структур [9]; Закон України «Про запобігання корупції» визначає систему запобігання і протидії корупції у публічній сфері, включно із правоохоронною діяльністю, в т.ч. передбачає спеціальні вимоги до доброчесності працівників правоохоронних органів, їх фінансової прозорості та підзвітності, що опосередковано сприяє запобіганню насильницьким злочинам [10].

Правовий режим превентивної діяльності у зазначеній сфері являє собою систему норм і механізмів, спрямованих на недопущення протиправного насильства з боку працівників правоохоронних органів, а також забезпечення ефективного контролю, відповідальності та відновлення прав постраждалих осіб. Превенція насильства з боку правоохоронців передбачає: процедури добору та атестації кадрів, які включають психофізіологічні тести, перевірку на доброчесність та ін.; регламентацію застосування сили, зокрема, правоохоронці мають право застосовувати силу лише у випадках крайньої необхідності, пропорційно до загрози (принцип законності, необхідності, пропорційності); проведення навчання і підвищення кваліфікації, в т.ч. у сфері прав людини, деескалації конфліктів, етики поведінки; здійснення внутрішнього та зовнішнього контролю; ведення відеофіксації дій поліцейських; обов'язок держави реагувати на кожен випадок насильства з боку представників правоохоронних органів.

Інституційні гарантії превенції охоплює систему незалежних та спеціалізованих органів, уповноважених контролювати діяльність правоохоронців з метою недопущення зловживання владою та насильства, виконують функції нагляду, розслідування, моніторингу, реагування на скарги громадян, а також беруть участь у формуванні політик і практик у сфері захисту прав людини, їх наявність і ефективна робота є ключовою умовою дотримання принципу верховенства права та боротьби з безкарністю в державі. Серед інституційних органів (суб'єктів запобігання/суб'єктів запобіжної діяльності), які в т.ч. здійснюють превентивну діяльність в сфері протидії насильницьким злочинам у діяльності правоохоронних органів, слід відмітити наступні:

1. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – омбудсман). Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» «Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [11]. Зокрема, в даній сфері омбудсман має повноваження щодо: проведення незапланованих візитів до місць несвободи з метою виявлення фактів катувань чи жорстокого поводження; розгляд звернень громадян щодо порушень прав з боку працівників поліції, СБУ, прокуратури; надання рекомендацій органам влади щодо усунення виявлених порушень; ініціювання законодавчих змін у сфері захисту прав людини.

2. Національний превентивний механізм (далі – НПМ) – система моніторингу місць несвободи, створена відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань, під координацією омбудсман. Як зауважено на офіційній сторінці Омбудсмана України «Головна ідея національного превентивного механізму полягає у запровадженні системи регулярних, незалежних відвідувань будь-якого місця, що перебуває під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди. Ці відвідування здійснюються з метою посилення, за необхідності, захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання» [12]. Ключовим повноваженням в сфері запобігання насильницьким злочинам у правоохоронній діяльності, які реалізуються в межах національного превентивного механізму, запровадженого відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань є моніторингові повноваження, щодо регулярних незалежних візитів до місць несвободи (ізоляції), які носять стримуючий ефект щодо неналежного поводження посадових осіб та виступають інструментом попередження, а не лише реагування на вже вчинені порушення. НПМ в Україні реалізується у форматі «Омбудсмен +», тобто візити здійснюють працівники офісу Уповноваженого разом із представниками громадянського суспільства, що в свою чергу

сприяє прозорості та відкритості, залученню експертної спільноти, формує довіру до результатів моніторингу. Слід зауважити, що для реалізації НПМ у 2012 р. в структурі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було утворено спеціалізований структурний підрозділ – Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму. Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму – це структурована організація, що дозволяє здійснювати фаховий, регулярний та незалежний моніторинг умов тримання осіб у місцях несвободи, повноваження якого охоплюють широкий спектр превентивних дій, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини та сприяє запобіганню катуванням і нелюдському поводженню [13].

3. Державне бюро розслідувань (далі – ДБР), яке «є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції» [9] (ст. 1 Закон України «Про Державне бюро розслідувань»). В сфері протидії насильницьким злочинам в діяльності правоохоронних органів ДБР виконує наступні функції: розслідування злочинів, пов'язаних із перевищенням влади, катуваннями, зловживанням службовим становищем; проведення незалежного розслідування за зверненнями громадян, омбудсмана чи за результатами журналістських розслідувань; здійснює взаємодію з прокуратурою в межах кримінальних проваджень щодо порушення прав людини та ін.

4. Громадські ради при Міністерстві внутрішніх справ та Національній поліції України, які виступають в ролі дорадчих органів створених з метою налагодження комунікації між правоохоронними структурами та суспільством. Громадські ради беруть участь у громадському контролі за діяльністю поліції, надають пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази, проводять моніторингові кампанії, опитування та формують аналітичні звіти щодо правомірності дій правоохоронців. Зокрема, у відповідності до Положення про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України громадська рада є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, створеним для забезпечення участі громадськості у формуванні і реалізації державної політики в сферах охорони прав і свобод людини, громадської безпеки, протидії злочинності, міграції, цивільного захисту та інших визначених законодавством напрямів діяльності МВС [14]. Зокрема, громадські ради мають право аналізувати дотримання стандартів законності, прав людини та професійної етики в роботі поліції, ініціювати перевірки окремих фактів неправомірного застосування сили, катувань або перевищення повноважень, брати участь у громадських обговореннях реформ у поліції, у т.ч. щодо стандартів поводження з особами, затриманими або позбавленими волі, розробляти пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази у сфері діяльності правоохоронних органів, брати участь у формуванні кадрової політики та моніторингу дотримання прав людини.

На нашу думку, серед напрямів вдосконалення правових аспектів запобігання насильницьким злочинам у діяльності правоохоронних органів можна зазначити наступні: удосконалення нормативно-правового регулювання відповідальності співробітників правоохоронних органів за вчинення насильницьких злочинів; закріплення спеціальних правових механізмів незалежного розслідування фактів катувань, перевищення влади та інших форм насильства; розширення повноважень органів парламентського, прокурорського та громадського контролю за дотриманням прав людини у діяльності правоохоронних органів; запровадження дієвих правових гарантій для потерпілих від насильницьких дій правоохоронців, зокрема щодо захисту свідків і доступу до правосуддя; інституційне закріплення підвищення стандартів професійної етики, правової освіти та службової відповідальності як превентивного інструменту у правозастосуванні; законодавче закріплення оновлених дієвих механізмів взаємодії правоохоронних органів з громадянським суспільством у сфері моніторингу дотримання прав людини; формування та розвиток державної правової політики, спрямованої на запобігання безкарності співробітників правоохоронних органів за насильницькі злочини.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що запобігання насильницьким злочинам у діяльності правоохоронних органів вимагає комплексного підходу, що включає чітке нормативне регулювання, ефективну організацію внутрішнього контролю, незалежні механізми моніторингу та прозорі процедури відповідальності. Національне законодавство України передбачає основні правові засади протидії насильству з боку співробітників правоохоронних органів, однак потребує посилення інституційних гарантій незалежного розслідування та превенції. Особливу роль у забезпеченні дотримання прав людини відіграють Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Національний превентивний механізм, Державне бюро розслідувань та громадські ради при органах МВС. Удосконалення системи правових заходів у сфері запобігання насильницьким злочинам повинно ґрунтуватися на принципах належної обачності, верховенства права, публічної підзвітності та невідворотності відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пашенко Є.М. Щодо поняття та ознак насильницьких злочинів військовослужбовців. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку*. Харків, 2019. С. 161–163. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/18_04_2019/pdf/74.pdf (дата звернення: 07.05.2025).
2. Європейська конвенція з прав людини: Рада Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.05.2025).
3. Конвенція ООН проти катувань: ООН від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 07.05.2025).
4. Широкова-Мурараш О.Г. Про особливості розуміння основних принципів міжнародного права у сучасному світі. *Наукові записки: Юридичні науки*. Том 77. С. 93–96.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
8. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
9. Про Державне бюро розслідувань: Закон України 12.11.2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.
10. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закону України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
12. Інформація про структурний підрозділ. Офіційна веб-сторінка Омбудсмена України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/informaciya-pro-strukturnij-pidrozdil> (дата звернення: 07.05.2025).
13. Структура Департаменту. Офіційна веб-сторінка Омбудсмена України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/struktura-departamentu> (дата звернення: 07.05.2025).
14. Положення про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/gromadska-rada/period-povnovazen-2019-2021-roki/polozennya-pro-gromadsku-radu> (дата звернення: 07.05.2025).